

ILÁSZLÓ FERENC*

Erkölc és környezetvédelem

Ma már közismert tény, hogy az emberiséget foglalkoztató gondok között napjainkban meghatározó jelentősége van annak a küzdelemnek, melyet Földünk csaknem valamennyi országa folytat az emberi környezet védelméért, a létünk alapját jelentő természeti kincsek megmentéséért. A természetes környezet károsodása, illetve pusztulása ma már bolygónk csaknem egész területén tapasztalható. Földünket ökológiai katasztrófa fenyegeti és ezáltal veszélybe került annak lakhatóvá tétele. A veszély felismerése megtörtént, amit azonban sürgős és hatékony cselekvések sorozatának kell követnie a további bajok megelőzése és a már bekövetkezett bajok orvoslása érdekében.

A tennivalók módjának meghatározása terén különböző nézetekkel találkozhatunk. Egyesek úgy vélik, hogy környezetünk katasztrófális pusztulását elsősorban műszaki eszközökkel, biológiai megoldásokkal, gazdasági ösztönzőkkel és kemény jogi, hatósági beavatkozásokkal lehet megelőzni, mivel moralizálással nem sokra jutunk. Mások viszont bizonyára arra az álláspontra helyezkednek, hogy az imént említett megoldások mellett igenis mozgásba kell hoznunk azt az erkölcsi erőt is, amely felébreszti az egyének és rajtuk keresztül az egész társadalom felelősségérzetét természeti erőforrásaink megmentéséért. Szilárd meggyőződésem, hogy ez az álláspont a helyes. Minden erőfeszítés hiábavaló, ha a jogalkotókat és jogalkalmazókat, az államigazgatásban és a gazdasági élet különböző szféráiban tevékenykedő szakembereket, továbbá a kutatókat, pedagógusokat, orvosokat és valamennyi állampolgárt nem hajtja a lelkiismerete által diktált erkölcsi kényszer természeti értékeink megóvására.

Kívánatos lenne a bioszféra elemeinek védelmével kapcsolatban a hippokrateszi orvoslásból ismert felfogást úgy értelmezni, hogy csak akkor avatkozzam be a természet rendjébe, ha beavatkozásom nem okoz kárt, nem idéz elő negatív hatást.

Mély meggyőződésem, hogy amennyiben ez az erkölcsi törvény Földünk minden táján működésbe lépne az élet valamennyi területén, jelentős mértékben hozzájárulhatna bolygónk megmentéséhez és még olyan hatást is kiválthatna, hogy a közös együttélési érdekek felismerése révén felgyorsulhatna a ma még egyes országok között fennálló nézeteltérések megoldását célzó párbeszéd sorá.

Annak igazolására, hogy milyen mély erkölcsi tartás jellemezte már a régmúltban is egyes népek együttélését a természettel, érdemes felidézni a következő szanszkrit imát: „*Óh hegységkeblű óceán-ölvű földanya, bocsásd meg, hogy taposunk rajtad!*”

* 1122 Budapest, Ráth György utca 60. I. em. 1.

Milyen meghatározó is az ebből a kis imából kicsendülő, a természet irányában megnyilvánuló szelíd alázat, mely olyan korban élő nép felfogását tükrözi, amikben az élővilágban bekövetkezett károsodások a mostaniakhoz képest még elenyészőek voltak.

Ezek után röviden szeretném áttekinteni, hogy az ember életterének elemeiben kialakult bajok milyen főbb okokra vezethetők vissza. Ezeket az okokat vizsgálva egyértelműen megállapíthatjuk, hogy az előrelátás hiánya és a Föld természeti kincseinek kimeríthetlenségéről vallott nézet áll az élen.

A természeti erőforrások stratégiaiilag át nem gondolt igénybevételének folyamánként a természetben megbomlanak az évezredek során kialakult arányok. Ennek következménye pedig az, hogy zavar keletkezik a bioszféra regenerálódásának természetes folyamatában. Az ökológiai rendszer önszabályozása a túlzott igénybevétel miatt sok esetben megszűnik.

A jelenlegi környezeti krízis egyik fő oka az, hogy nagy mennyiségű nyersanyagot veszünk ki Földünkől, új szintetikus anyagokat teremtünk belőle, majd ezeket és a gyártási melléktermékeket újra visszabocsátjuk a környezetbe. Ez igen sokszor kártékony, környezetszennyező anyagok akkumulálódásához vezet, mivel ezek nem képesek visszatérni bolygónk ökológiai rendszerébe. Az intenzív energia-felhasználás következtében a 20. században mintegy 360 milliárd tonna szén-dioxid került a levegőbe, amely máris nagy hatással van a föld energia-háztartására. Az üvegházhatásnak tudhatók be például azok a pusztító erejű viharok, amelyek az elmúlt években végigsöpörtek Nyugat-Európán.

Egyes kutatók szerint, ha nem nőne tovább a légszennyezés, akkor mintegy 150 évre lenne szükség a „normális” állapotok visszaállítására.

Ipari és háztartási szennyvizekkel, detergenssekkel, peszticidekkel, olajjal szennyeződnek a tavak, folyók és tengerek.

Az újonnan létesülő ipari települések, városok, üdülőterületek, víz- és gázvezetékek, autópálya- és útépítés következtében Földünkön nagymértékben csökken a mezőgazdasági művelésre alkalmas földterület, csökken a természetes növényzettel, erdőkkel, rétekkel, mocsarakkal borított táj.

A különböző szennyező anyagok, valamint a túlzott mértékű műtrágyázás és a megnövekedett mennyiségű növényvédő szerek világszerte káros hatással vannak a talaj élővilágára és a magasabb rendű növényzetre.

A környezet fokozódó terhelése, szennyezése következtében növekednek az emberiségre káros, ún. civilizációs ártalmak. Az emberi szervezet sokirányú, fokozott megterhelése következtében mind gyakoribb a gyomorfekély, a szívinfarktus, az idült légúti betegségek, a neurózis stb. (Gyakran különböző kémiai hatóanyagok kerülnek az emberi szervezetbe.)

Fokozódik a növény- és állatvilág terhelése is. Európában a nagyvárosok és ipartelepek közelében a virágos növények mintegy 6–17%-a tűnt el, és ezeken a területeken a fajok 50%-át fenyegeti a kihalás közvetlen veszélye.

Az ENSZ különböző szervezeteinek szakértői által végzett felmérések és becslések szerint – ha a körülmények nem változnak – kipusztulhat évente ezer faj. Mások azt állítják, hogy ebben az évtizedben Földünkön naponta legalább egy faj kipusztul, ami – ha a trópusi erdők pusztítását nem sikerül megállítani – napi 5–6-ra emelkedhet.

Ha figyelembe vesszük, hogy a földi élet létrejötte óta a természet fajképzési sebessége viszonylag kicsi volt, mivel eddig átlagosan 20–40 év kellett egy-egy új faj megszületéséhez, a jelenlegi helyzet tarthatatlannak tűnik. Fenti számok alapján évtizedünk minden 24 órájában annyi faj pusztul ki, amennyit a természet átlagosan 30 év alatt hoz létre, vagyis a fajok pusztulása tízezer-szer gyorsabb, mint születésük.

A néhány évtized múlva esetleg kipusztuló fajok előállításához a természetnek 30 millió évre volt szüksége, kipusztulásuk viszont mindössze néhány száz év „eredménye” lenne. A geológiai időszakok alatti fajfejlődés és a környezetszennyezés folytán bekövetkező pusztulás közötti szembeállítás azért is fontos, mert a geológiai időszakok alatt lezajló, évmilliókig tartó evolúciós változások során az „előregedett” és az élővilágból eltűnt fajok helyére a természet újabb fajokat állít, tehát a fajok eltűnése együtt jár újabb és újabb fajok kialakulásával. Ezzel szemben a napjainkban

bekövetkező változások végérvényesek, a fajok egyszer s mindenkorra kihalnak, utódok nélkül maradnak és így megtörik az evolúciós sor.

A fentiek meggyőző erővel igazolják, hogy a Föld természeti erőforrásaival elkövetett pazarló bánásmód milyen óriási károkat okozott. Intő figyelmeztetés ez arra, hogy a természet egyik elemével sem szabad rablógazdálkodást folytatni. Ha a természettől ma valamit elveszünk, mindig vegyük számításba annak jövőbeni következményeit. A természetet barátként kezeljük, s ne akarjuk minden áron legyőzni.

Az ember és a természet közötti viszony alakulásával kapcsolatban igen jó tanulsággal szolgálhatnak **Szent-Györgyi Albert** alábbi gondolatai:

„A természet hatalmas, az ember kicsi; az emberi élet jellege és színvonala mindig az embernek és természetnek a viszonyától függött, attól, mennyire volt képes megérteni a természetet, és erőit saját hasznára fordítani” – írja a világhírű tudós „Az élő állapot” című könyve egyik fejezetének bevezetőjében, majd így folytatja: *„Minden faj fennmaradása attól függ, milyen mértékben képes alkalmazkodni a környezetéhez. Minden más élő fajhoz hasonlóan az ember is ahhoz a világhoz alkalmazkodott, amelyben kialakult. Ez a világ – mondjuk, százezer esztendővel ezelőtt – végtelenül egyszerű volt, és egyszerűek voltak a problémái is. A legfőbb kérdés az volt, hogy hogyan lehet napról napra életben maradni, élelmet, védelmet találni...”* Az ember életkörülményei annak arányában javultak, amint megtanulta formálni, használni az eszközöket. Felfedezte a tűt, a kereket, az íjat, a tüzet, a fémeket, a cserépezést stb., ezek jelezték a primitivitásból felfelé vezető út állomásait.

Ezek a felfedezések az ember mindennapi tapasztalatain alapultak. Mindössze az emberi értelem magános csúcsai, az egyiptomi és görög-római világ képviselői kísérelték meg szórványosan érteni is a természetet.

Az ókori tudomány nem változtatta meg az emberi életet. A klasszikus tudomány – néhány évszázadnyi latens periódus után – a XIX. században elvezetett az ipari forradalomhoz, amely nagyot lendített az emberiség életszínvonalán. Lendített rajta, de nem hozott minőségileg újat.

Az elmúlt század fordulóján négy fontos felfedezés jelezte az emberi történelem új szakaszának kezdetét: ismertté váltak az X-sugarak (1895), az elektron (1895), a radioaktivitás (1896) és a kvantum (1900), ezeket a felfedezéseket nemsokára követte a relativitáselmélet (1905). Az új felfedezések közül egyik sem volt – és nem is lehetett – érzékszerveink által érzékelhető. Az ember körül egy olyan világ bontakozott ki, amelyről azelőtt sejtelve sem volt, amelyről érzékszervei semmilyen információval nem szolgálhattak számára.

Az emberi történelem immár két felvonásra oszlik, ezt a két szakaszt a századfordulón a modern tudomány megjelenése választja el egymástól. Az első periódusban az ember abban a világban élt, amelyben faja született és amelyhez érzékszervei alkalmazkodtak. A másodikban átlépett egy új, kozmikus világba, amelyben teljesen idegen. Történelme folyamán eddig sohasem élt át ilyen hirtelen változást.

Alig fél évszázados lappangási periódus után a modern tudomány kezdte megváltoztatni az emberi életet, olyan tényezőket vezetett be, amelyekről azelőtt álmodni sem lehetett. Az ember birtokában többé már nem földi, hanem kozmikus erők voltak. Azok az erők, amelyek a világegyetemet formálták. Kis földi lángjainak ezer °C körüli hőmérsékletét atomreakciók millió fokos hője váltotta fel. A lovak sebességét – mint az emberi élet egyik tényezőjét – a fény és a hang sebességére cseréltük: fegyvereink viszonylagos ártalmatlanságát az atom ereje helyettesítette, amely hegyeket mozgathat és közösségeket semmisíthet meg másodpercek alatt.

„Új, kozmikus világban élünk, nem ehhez készült az ember. Hogy fennmarad-e, ez most attól függ, milyen gyorsan és milyen helyesen tud alkalmazkodni, át tudja-e építeni eszméit és elgondolásait, társadalmi, gazdasági és politikai szervezetét. Léte attól függ, gyorsabban tud-e alkalmazkodni, mintsem alantas erők elpusztítanak. Pillanatnyi helyzete előnytelen.”

Szent-Györgyi Albertnek ez a mélyenszántó eszmefuttatása kitűnő éleslátással vázolja fel az ember korábbi és jelenlegi viszonyát a természethez, és mély felelősségtudattól áthatva irányítja rá a figyelmünket a sürgős cselekvésre.

MIT KELL TENNÜNK AZ ÖKOLÓGIAI VÁLSÁG LEKÜZDÉSÉRE?

Óriási erkölcsi felelősség hárul a ma élő nemzedékre azon a téren, hogy megakadályozza az emberiséget fenyegető ökológiai katasztrófa bekövetkezését. Ez rendkívül sokrétű munkát igényel, kezdve a hosszú és rövid távra szóló tennivalók meghatározásától azoknak az eszközöknek és módszereknek a kialakításáig, melyek nélkülözhetetlenek az eredményes munkához, vagyis ahhoz, hogy az ember és a természet viszonya ismét harmonikussá váljon és az is maradjon.

Az utóbbi három évtizedben világszerte komoly erőfeszítéseket tettek a környezetszennyezés megakadályozására és jelentős környezetvédelmi törvényeket fogadtak el, így Magyarországon is, ám most tovább kell lépünk. A kihívás félreérthetetlen és hatalmas: társadalmunk a környezetszennyezést csak akkor tudja visszaszorítani és további gazdasági növekedést csak akkor tud elérni, ha véghezviszi a termelési technológiák és a fogyasztói magatartás mélyreható átalakítását. Szakítanunk kell a 20. századi technológiákkal és a legsürgősebben át kell térni minden területen az ún. tiszta, környezetbarát, hulladékmentes technológiák alkalmazására.

Ezek a zárt ciklus és a felhasznált anyagok recirkulációjának elvén alapulnak. A korszerű technológiának kis víz- és levegőigényűnek kell lennie. A vele szemben támasztott további követelmény, hogy a termelés folyamán lehetőleg semmiféle szennyező hulladék ne keletkezzék, se folyékony, se gáz, se szilárd halmazállapotú.

Az elkerülhetetlenül keletkező veszélyes hulladékok tárolásának, kezelésének, szállításának, ártalmatlanításának módját szakszerűen ki kell alakítani és szigorúan betartani. Ennek önös érdekű megsértése haszonszerzési célból társadalmilag mérhetetlen károkat okoz, mint ahogyan az már számtalan esetben megtörtént.

Az említett technológiák bevezetésekor nemcsak a rövid távú érdekeket kell figyelembe venni, hanem azt is, hogy ezek hogyan illeszkednek a hosszú távú országos stratégiához és hogyan felelnek meg a nemzetközi elvárásoknak. Az Európai Unióhoz való csatlakozási törekvésünket figyelembe véve e téren még számos elvárásnak kell eleget tennünk.

AZ ÖKONÓMIA ÉS AZ ÖKOLÓGIA ÖSSZHANGJA

A további tennivalók sorában fontos helyre kell kerülnie a tudatváltásnak, az eddigi gazdasági szemlélet gyökeres módosulásának, mivel elsősorban ezen múlik a helyes irányok kijelölése és az ezekhez kapcsolódó gyakorlati cselekvés szervezése.

A szemléletváltozással kapcsolatban erőteljesen szeretném hangsúlyozni az önmérséklet szükségességét a termelés és fogyasztás terén egyaránt. Csak ennek révén lehet racionálisan gazdálkodni – a távoli jövő érdekeit is figyelembe véve – a nagyon is véges természeti erőforrásokkal. Az e téren végrehajtandó fordulat természetesen törvényszerűen megköveteli az eddigi közgazdasági felfogással való szakítást, mivel napjainkban – és a jövőben még inkább – az ökonómiának az ökológiai kérdésekre is választ kell adnia. A célracionális, egoista gazdálkodás önmagában nem is ad lehetőséget a környezetbarát és humanisztikus gazdasági működésre.

Arra a kérdésre, hogy milyen lényeges különbségek vannak a hagyományos és az imént említett felfogás szemléletmódja között, a következő választ adhatjuk: a hagyományos közgazdaságtan azt mondja, hogy a gazdaság nem más, mint a pénz segítségével zajló folyamatok összessége, és ezzel minden egyéb kérdéstől elhatárolja magát. Ezt a szűk felfogást nem fogadhatjuk el, mert ha fontosak az ökológiai és a humán hatások, akkor a gazdaságot olyan rendszerként kell felfogni, amelynek a gazdasági szervezetek mellett a természeti környezet és az egyes emberek is a részét alkotják. Ebből adódóan lényeges eltérések vannak a két irányzat értékválasztásában. A csak a szűk csoportérdekeket szolgáló gazdálkodásban a cél a minél nagyobb haszon elérése. A korszerű felfogást képviselő ökonómia viszont a természeti környezet megőrző használatát és az emberi személyiség teljességének szolgálatát tekinti alapértéknek: úgy akarja a gazdálkodást segíteni, hogy a hasznosságra és hatékonyságra épülő piaci szemléletet ökológiai és humán szempontokkal egészíti ki.

FÖLDÜNKET KEZELJÜK EGYSÉGES EGÉSZKÉNT

Eddigi fejtegetéseim után szeretnék rámutatni arra, hogy új szemléletmódot kell kialakítani a környezetvédelem globális problémaként kezelése terén is. Mindenki előtt világossá kell válnia, hogy az ökológiai katasztrófa csak nemzetközi összefogással előzhető meg. A bioszféra elemei természetüknél fogva nem ismernek államhatárokat. Számos esetben a levegő és a víz hordozza az eláramló káros kibocsátásokat egyik országból a másikba, de az áruszállítást sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Mindezek arra utalnak, hogy a környezetkárosító problémák számos esetben regionális, illetve globális jellegűek és nem nélkülözhetik a nemzetközi együttműködést. Fokozottan érvényes ez hazánkra, földrajzi és gazdasági adottságaink miatt is. Mindezek a körülmények indokolják, hogy aktívan részt vegyünk a két- és több oldalú nemzetközi környezetvédelmi együttműködésekben, amelyeket az emberi környezet védelméről megalkotott törvény is kifejezésre juttat.

Környezetvédelmi nemzetközi együttműködésünket hazánk külkapcsolati rendszerébe illesztve végezzük. Tevékenységünk hazai környezet- és természetvédelmi feladataink elősegítését és nemzetközi kötelezettségeink teljesítését egyidejűleg szolgálja. Az együttműködés kiterjed többek között információs és tapasztalatcserére, a szennyező anyagokkal kapcsolatos mérő-, megfigyelő- és jelzőrendszerek kiépítésére, az egyes országok környezetvédelmi politikájának, a jogi, gazdasági, technológiai előírások, normák, szabványok, módszerek kölcsönös megismerésére, lehetséges összehangolására és nem utolsósorban a károk elhárításában való közreműködésre.

Az együttműködés tárgya továbbá a környezetvédelem ipari háttérének (műszerek, berendezések) fejlesztésében, valamint a környezetkímélő technológiák átvételében való részvétel. Feladatunk még nemzetközi egyezmények, megállapodások kezdeményezése, illetve az ezekhez való csatlakozás is. Itt bátran elmondhatjuk, hogy hazánk számos esetben lépett fel kezdeményezőleg a szomszédos országokat is érintő környezetvédelmi problémák megoldását célzó együttműködési megállapodások létrehozása érdekében.

E téma kapcsán célszerűnek látszik utalni arra az általános megállapításra, hogy bármely jogi szerződésforma csak akkor teljesül, csak akkor vezet kölcsönös cselekvéshez, ha a jogon túl erkölcsi kötelék is van a felek között.

Ez a kötelék nem más, mint a szerződésekben foglalt értékek kölcsönös elismerése: a szerződések tartalmát teljesíteni kell, mert ezek elismert értékeket integrálnak.

A nemzetközi ügyek kapcsán szeretnék említést tenni arról is, hogy a világ számos országában működtek és működnek közre ma is magyar szakemberek környezetvédelmi témákban, elsősorban az ENSZ különböző szervezeteinek megbízásából, gyakran hazai ipari háttérrel is igénybe véve. Külföldi közreműködésünk döntő része a vízminőség-védelemmel kapcsolatos területeken tapasztalható.

TERMÉSZETI ÉRTÉKEINKET NE CSAK GAZDASÁGI JAVAKNAK TEKINTSÜK

Ahhoz, hogy társadalmi méretekben kialakuljon az erkölcsi felelősség természeti erőforrásaink védelmére, szemléletváltásra van szükség ezek érték kategóriáinak meghatározása terén is. Arról van ugyanis szó, hogy nagyon sokan hajlamosak természeti értékeinket csupán az emberi élet fizikai fenntartása szempontjából szükséges bázisként kezelni (a táplálkozáshoz szükséges növényi és állati termékek, ipari nyersanyagok, gyógyászati alapanyagok, jó minőségű víz, tiszta levegő stb.) és elfeledkeznek a természetnek a szellemet, a lelket tápláló szerepéről. Pedig az embert testi, lelki, szellemi egységnek kell tekinteni és a természethez, a világmindenséghez való viszonyát ennek megfelelően kell kezelni. Arra kell törekedni, hogy lehetőleg minden ember elérje a teljes testi, lelki és társadalmi jó közérzet állapotát.

Ha az ember testileg egészséges, ez azt jelenti, hogy fiziológiai funkciói megfelelnek bizonyos normáknak.

Az egészség másik oldala, hogy életérzésünk kiegyensúlyozott legyen. A lelkileg egészséges ember értelemmel teljes életet él. Célja van, jövője van, amely felé tudatosan törekszik. Örül az

életnek ma és előre örül a holnapnak. A lelkiileg egészséges ember a kevéssel is elégedett lehet. Hálás mindenért, amije van, függetlenül annak anyagi értékétől.

Nem elég testünket naponta megfelelő mennyiségű és minőségű ennivalóval táplálni, vagy minden családot lakáshoz, esetleg saját házhoz juttatni. Nem elég, hogy mindenkinek legyen rádiója, televíziója, gépkocsija stb. Az embernek többre van szüksége és ez a több az életminőség.

A minőségi élet megteremtéséhez rendkívül fontosak a természet szépségei által nyújtott esztétikai élmények és azok a művészi, szellemi értékek, amelyek a természet ihletése révén születnek. A természeti tájak és a vadon élő fajok az érzelmi élet és felüdülés számtalan változatos, jótékony hatását nyújtják. A különböző növények és állatok szépsége, magatartása gyönyörködtet: ihletet, ösztönzést ad, tanít. A szabad természet világának hangjai, formái, színei, illatai, anyagai szüntelenül ihletik a költőket, írókat, zeneszerzőket, építő- és képzőművészeket stb. Az általuk létrehozott alkotások nélkül életünk nemcsak szegényebb lenne, hanem kietlenül sivár. Hogy ez ne következzen be, erkölcsi kötelességünk a természetnek azokat a csodálatos, rejtett értékeit is megőrizni, melyek ezeknek a lelket nemesítő alkotásoknak az ihletői.

Úgy gondolom, hogy iménti fejtegetésemet nem zárhatnám méltóbb gondolattal, mint amelyet **Petőfi Sándor** fogalmazott meg „A Tisza” című versében:

*„Oh természet, oh dicső természet,
Mely nyelv merne versenyezni véled?
Mily nagy vagy te! mentül inkább hallgatsz,
Annál többet, annál szebbet mondasz.”*